

18.64x25.57	1/4	70	עמוד	סגולה	13/05/2022	81683737-3
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790						

הרצל על הבמה

איך מעלים על במה ישראלית את המחזה שבעקבות כתיבתו החליט העיתונאי והמחזאי בנימין זאב הרצל להקדיש את חייו לרעיון המזור של הקמת מדינה ליהודים? ההצגה 'הגטו החדש' מעלה שאלות על תאטרון, היסטוריה וציונות // **עמית עסיס**

לחיים רגע תאטרלי שהפך לדרמה היסטורית.

גטו של מניות

רוב הדמויות במחזה הן של יהודים המנסים להשתלב בחברה הסובבת אותן. אחת הדמויות, רופא יהודי המגולם היטב על ידי אביעד כהן, אומרת בהצגה:

התנצרותי כי ניסיתי לפתור את הבעיה היהודית מההיבט האישי ... ובינינו, לא פתרתי שום דבר.

הדמויות מנסות לסלול את דרכן אל לב החברה הסובבת אותן באמצעות הצלחה כלכלית, אלא שמה שהתאים לדור ההורים לא מתאים לבניהם שנולדו אל מאמצי ההתבוללות. בעיצוב דמותו של גיבור ההצגה יעקב סמואל, המגולם על ידי אסף פרידמן, שיבץ הרצל פרטים רבים מהביוגרפיה האישית שלו. אמו של יעקב מתארת את הפערים בינה לבינו:

אני עצמי כמעט ולא זכיתי להשכלה משמעותית. אני בקושי יודעת לכתוב עד היום, אבל לטובת הילד שלי למדתי כמיטב יכולתי. למדתי לדבר גרמנית ולא יידיש כדי שהוא לא יתבייש בי.

אטרון, בניגוד לאמנויות פלסטיות ולספרות, מתרחש ברגע היסטורי מסוים. שירים אפשר

לכתוב למגרה, אבל כוחו של תאטרון הוא ברגע שבו השחקנים מגלמים על הבמה מציאות מדומיינת ומאפשרים לקהל להתבונן בה כבמעין מראה ולצאת מההצגה לאחר שעברו שינוי.

המחזה 'הגטו החדש' שימש את הרצל כמעבדה תאטרלית לבחינת המציאות ההיסטורית שבה חי. הוא הכניס לתוכו חומרים אוטוביוגרפיים, ותוך כדי הכתיבה עלתה בו ההבנה כי יש מבוי סתום המונע מיהודים להיטמע בחברה האירופית על אף רצונם. הייתה זו כתיבת המחזה, ולא משפט דרייפוס, שהובילה את הרצל להקדיש את חייו לרעיון הציוני, והעבירה אותו מבימת התאטרון לבמת ההיסטוריה (ראו יהודה מורלי, "ממחזה לחזון", גיליון 97).

למרות שהרצל בוודאי אינו דמות ציונית נשכחת, מביך לגלות כי המחזה שכתב לא תורגם מחדש מאז 1898 ולא הועלה על הבמה לאורך המאה העשרים כולה. גם כעת הוא אינו מועלה על ידי אחד מהתאטראות הממוסדים והמתוקצבים. יוזמתו של יהודה מורלי לתרגם את המחזה, לביים אותו ולהעלותו בתאטרון מיקרו היא אפוא מבורכת מאוד, משום שהיא מחזירה

ת

הגטו החדש

בנימין זאב הרצל

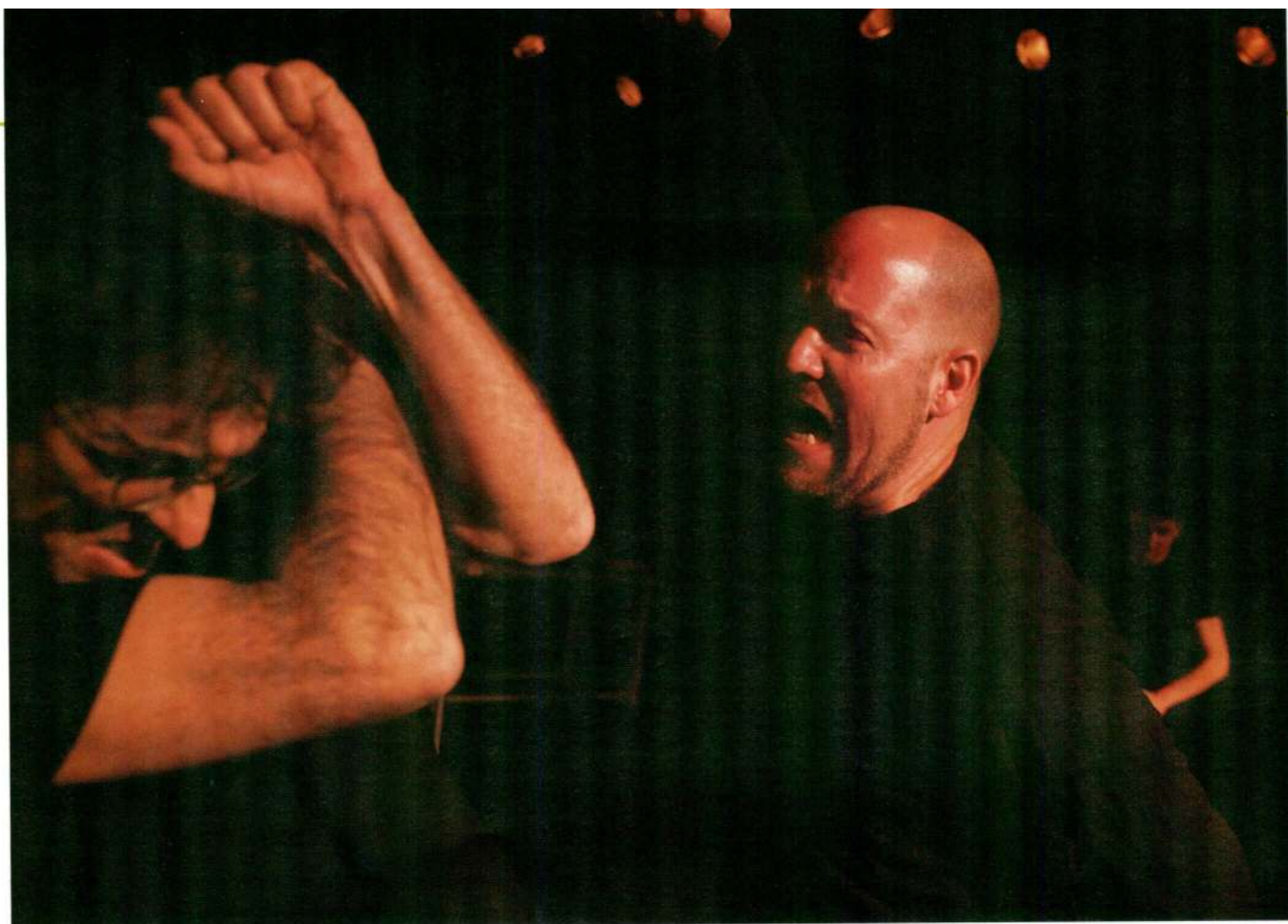
מגרמנית: יהודה ושרה מורלי

בימוי: יהודה מורלי

תאטרון מיקרו, תשפ"ב, 90 דקות

19.2x25.56	2/4	עמוד 71	סגולה	13/05/2022	81683739-5
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

דרך הכתיבה גילה הרצל את המבוי הסתום שאליו מוליך ניסיון ההתבוללות. ד"ר מאור ואסף פרידמן בהצגה 'הגטו החדש' צילום: ואדים ירחין

למרות שהרצל בוודאי אינו דמות ציונית נשכחת, מבין לגלות כי המחזה שכתב לא תורגם מחדש מאז 1898 ולא הועלה על הבמה לאורך המאה העשרים כולה

באירופה התעשייתית והמקוטבת. במאה ה-19 בנקאים ואנשי ממון יהודים סחרו בבורסה, וזו אפשרה להם להתקיים בבועה פיננסית מבלי להבחין בניצול הפועלים שמלאכת כפיהם הניעה אותה. המחזה מאשים את הבנקאים היהודים בכך שהם אינם רואים את יחסי הניצול ואינם שומעים את זעקת העניים המגיעה אליהם מחוץ לקירות הבלתי נראים שמהם מורכב הגטו החדש. הרב מבין את רגישותו של יעקב לסבלם של העניים, אך בניגוד אליו הוא חושב כי אי אפשר לחרוג מהמקום שנועד לאדם, ומצדיק את ההשלמה עם המציאות מתוך אמונה שאין ביכולתם של בני האדם לשנותה.

לנוכח הפערים המעמדיים וחוסר המוכנות של יהודים להכיר בעוולות שהשיטה הכלכלית מולידה מזהיר הגיבור כי הסובלנות כלפי היהודים היא זמנית, וכי היא עלולה לקרוס כשתעלינה האשמות כלשהן נגדם, ואז יצוצו שוב קירות הגטו. בשל

הבן עצמו מתואר כאידאליסט המזדהה עם ערכי התרבות הגרמנית, אך גם הוא לא מצליח להיטמע בה. כשהרב מספר לו על קשייהם של היהודים במזרח אירופה ומוודה על מצבם הטוב של היהודים במערב לאחר שקירות הגטו נפלו יעקב מגיב:

הקירות שרואים נפלו, לא הקירות האחרים.

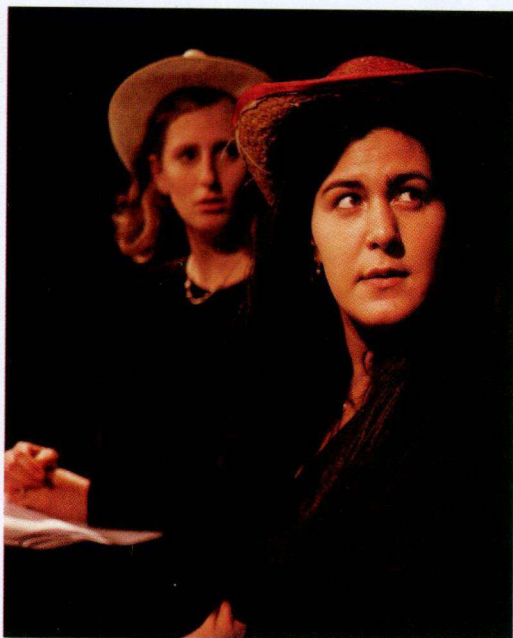
קירות הגטו החדש בנויים ממערכת היחסים בין היהודים לסביבתם. הרב מכיר תודה לקירות אלה, השומרים את היהודים בתוך גבולות המסורת, אך יעקב אינו רוצה להישאר בגטו. הוא רואה ערך ביכולתו של האדם לנטוש את התפקיד שהועידה לו ההיסטוריה ולכוון את חייו בעצמו.

באמצעות דמותו של יעקב מותח הרצל ביקורת חריפה על היהודים. בעיניו, הגטו שבו הם נמצאים אינו רק כלא של זהות דתית, הוא משקף גם את זהותם המעמדית של היהודים

19.57x25.51	3/4	עמוד 72	סגולה	13/05/2022	81683740-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

ביקורת תאטרון

חזרה לבמה אחרי יותר מ-120 שנה.
תמונת הסיום של ההצגה 'הגטו החדש'
בוינה, 1898

באדיבות הארכיון הציוני

תפיסתו של הרצל את הנשים יכולה
להביך צופים בני זמננו. רחלי שלום וחנה
פינק בהצגה

צילום: דן בן ארי

ביקורתו החריפה של הרצל, שאפיינה
סוציאליסטים רבים במאה ה-19, לא
מפתיע שבין בני דורו היו שהגדירו את
המחזה אנטישמי.

המתבולל כשחקן

מעבר להבדלי המעמדות הורכב הגטו
החדש גם מקירות פנימיים שהגיבור
מבקש להפיל כדי להשתלב בסביבתו
באופן שלם יותר. כשהוא מדבר עם
חברו הלא יהודי הוא מתוודה שלמד
ממנו איך להתנהג כדי לא להיות מזוהה
כיהודי:

בהתחלה זה לא היה במודע. למדתי
ממך כל מיני דברים, גדולים וקטנים.
אינטונציה של דיבור, תנועות, איך
לקוד מבלי להיראות מתחנף, איך
לקום מבלי להיראות חשדן ... אתה
והמשפחה שלך אזרחים חופשיים
כבר מאות שנים. אני, אם הצלחתי
לעשות כמה צעדים מחוץ לשכונה
היהודית – זה בזכותך.

אתגר ההתבוללות מופיע אפוא כאתגר
תאטרלי. היהודי המבקש להתהלך
בקרב החברה הנכרית כבן בית נדרש

**אתגר ההתבוללות מופיע
אפוא כאתגר תאטרלי.
היהודי המבקש להתהלך
בקרב החברה הנכרית כבן
בית נדרש לשדר ביטחון
עצמי משכנע על אף
שבפועל הוא חסר ביטחון**

לשדר ביטחון עצמי משכנע על אף
שבפועל הוא חסר ביטחון. לפער הזה
יש פוטנציאל קומי שקרוב לוודאי
מומש כשהמחזה הועלה לראשונה
לפני יותר מ-120 שנה, וייתכן כי זה
מה שגרם לאחדים מבני זמנו של הרצל
לחוש שהמחזה אנטישמי. בנקודה
זו משתקף האופי ההיסטורי של
התאטרון. הדברים הקטנים שיעקב
מדבר עליהם – כמו מחוות גוף
יהודיות שמנסות להיראות גרמניות
ואינטונציה של מבטא – היו מן הסתם
מוכרים לשחקנים ולקהל בזמנו, והם
הולכים לאיבוד כשמגלמים אותם
שחקנים ישראלים בני זמננו מול קהל
ישראלי.

כדי להתקבל בחברה הסובבת אותו
נדרש היהודי ששאף להתבולל לוותר
על זיהוי עצמו בגאווה כיהודי. ויתור
כזה קשה גם למי שאיבד כל קשר עם
הדת היהודית, כיוון שגלום בו ויתור
על גאוותו העצמית, אלא שגאווה זו
היא חלק מהותי מהתרבות שבה הוא
מנסה להתבולל. המחזה ממחיש את
מחיר ההתבוללות כשהוא מעמיד
את הגיבור מול האתגר המסורתי של
הגברים באירופה האכירית – הדו קרב.

19.05x23.8	4/4	עמוד 73	סגולה	13/05/2022	81683738-4
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

ההצגה מסתיימת בביצוע שירו של טשרניחובסקי 'אומרים ישנה ארץ' המתקבל כמעין תפילה. שחקני ההצגה באפילוג צילום: ואדים ירוחין

יעקב נפצע אנושות בקרב, ומלותיו האחרונות הן:

יהודים, אחים שלי, לא ייתנו לכם לחיות עד שלא תלמדו בעבור מה למות. עזבו אותי, אני רוצה לצאת. לצאת מן הגטו. אני רוצה לצאת. אני רוצה לצאת מן הגטו.

עבור הצופים כיום בישראל מלותיו האחרונות של יעקב מהדהדות את התביעה להקרבה עצמית בקרב. זו דוגמה לאופן שבו הצגה יכולה להדהד אחרת בהקשרים היסטוריים שונים. מלחמה וריבונות מעולם לא היו מרכזיות בתכנית הציונית של הרצל, ומסירות הנפש שעליה מדבר הגיבור המתבולל של המחזה היא פתרון קיומי לתסביך הגאווה שלו.

הרצל עכשיו

ההצגה עלתה לבמה לאחר שהורצה פעמים אחדות במתכונת יומרנית פחות של הקראת המחזה. גם במתכונת ההצגה המוגמרת בימיו של מורלי שומר על מידה רבה של מינימליזם בתפאורה ובתלבושות, וגם ההעמדה

כמו מבקשת לתת למחזה לדבר בעד עצמו. את ההצגה מלווה מוזיקה מקורית שמנגן יצחק וינוקור, שאף מגיח לבמה פעמיים בתפקיד הרב. אנסמבל השחקנים אינו אחיד ברמתו, וכמעט שלא נעשה שימוש באוצר המחוות והאינטונציות של יהודי אירופה.

ההצגה נפתחת בפרולוג המתאר את התפקיד שהיה לכתביבת המחזה בגיבוש עמדתו הציונית של הרצל, ונסגרת באפילוג המתאר את הכיוון שאליו פנה הרצל לאחר הכתיבה. בסיום ההצגה יושבים השחקנים על הבמה ושרים את שירו של שאול טשרניחובסקי 'אומרים ישנה ארץ' בעיבוד יפהפה ללחנו של יואל אנגל.

תאטרון הוא אמנות המרותקת לרגע שבו היא מתקיימת, והרגע ההיסטורי שבו עולה ההצגה הוא זמן שבו עולים פקפוקים ותהיות באשר לצדקת דרכה של הציונות. שיר הסיום שבו שואלים "איה אותה ארץ?" מבטא מעין תפילה לחזרתה של בהירות אידאולוגית שנראה כי היא שייכת לעבר. חתימת ההצגה בשיר מבטאת תקווה כי יצירתו

של הרצל תפעל באיזושהו אופן על המציאות כיום.

המחזה אינו מגיב למציאות בת זמננו אלא מפגיש אותנו עם התמודדויותיהם של יהודים שביקשו להתבולל בווינה בסוף המאה ה-19 – החברה שבה צמח הרצל ושממנה צמחה בשורתו הציונית. דווקא הצלחתה של הציונות, הקמת המדינה וצמיחתם של דורות צברים מרחיקה את המציאות שהרצל דיבר עליה מהשחקנים ומהקהל. נס תחייתה של הלשון העברית מספק המחשה נוספת לצל שמטילה הצלחת חזונו של הרצל על הרלוונטיות של המחזה שכתב – אנחנו זקוקים לתרגום כדי להעלות את ההצגה על הבמה בישראל.

הפער בינינו לבין הרצל ממחיש לנו שלא רק התאטרון נטוע בזמן היסטורי מוגדר אלא גם הציונות. בנקודה זו עולה הצורך בעבודת בימוי המביאה בחשבון גם את ההווה. ם

ד"ר עמית עסיס

עוסקת בספרות עברית ותרבות ציונית. עורך המהדורה העברית של 'סמלה' וחוקר במכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות

